

Boekbeoordelingen

De taal van de klerken uit de Hollandse grafelijke kanselarij (1300-1340) : naar een lokaliseringsprocedure voor het veertiende-eeuws Middelnederlands / Margit Rem. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek; Münster: Nodus Publikationen, 2003. (Stichting Neerlandistiek VU: 39). isbn 90-72365-73-9 Prijs: €50,-

Er zijn veel middeleeuwse documenten waarvan de geografische herkomst niet bekend is; kan er een methode worden ontworpen om die op basis van hun taalkundige kenmerken toch te lokaliseren? En als die methode blijkt te werken, kan dan ook inzicht worden verkregen in de taal die gehanteerd wordt door een groep grafelijke klerken in een bepaalde periode? Is er sprake van een ambtelijk taalgebruik de grafelijke kanselarij en is dat de aanzet tot een bovenregionaal taalgebruik? Dat was in grote trekken waar Margit Rem zich in haar promotie-onderzoek aan de Vrije Universiteit mee bezig hield. Haar prachtig vormgegeven proefschrift met de resultaten van dat onderzoek verdedigde ze met verve op 24 april 2003.

Samen met Evert Wattel, wiskundige en informaticus, ontwierp Rem een lokaliseringsprocedure. Voor het bepalen van de dialectvarianten van het veertiende-eeuwse Middelnederlands werd gebruikt gemaakt van het *Corpus veertiende-eeuws Middelnederlands*, dat aan de Vrije Universiteit is opgebouwd. Dit Corpus bevatte op dat moment 2700 gedateerde originele oorkonden uit 345 plaatsen, waarvan de geografische herkomst bekend is en die niet afkomstig zijn van te belangrijke personen. Literaire teksten zijn niet opgenomen: ze zijn meestal niet gedateerd en nauwelijks te lokaliseren en autografen zijn er eigenlijk niet. De in het Corpus opgenomen oorkonden regelen zaken op een vrij laag en strikt plaatselijk niveau, zodat het lokale dialect gebruikt zal zijn. In hoofdstuk 2 zet Rem de selectiecriteria op heldere wijze uiteen en bespreekt ze de 'klassieke' en andere lokaliseringsmethoden, ook de gehanteerde methoden bij de lokaliseringsdocumenten in het Corpus Gysseling en de woordgeografische studies daarover. Alle haken en ogen, de valkuilen, de oplossingen en de overblijvende vragen komen uitgebreid aan bod.

Uit de 2700 Corpus-oorkonden zijn 101 taalkundige opposities als 'locators' gekozen, linguïstische varianten op grond waarvan een oor-

konde in een bepaalde locatie geplaatst kan worden. Een aantal voorbeelden zijn: *achter* met spellingsvarianten *aghter*, *hachter*, etc. tegenover *after*, waarbij *after* vooral voorkomt in oorkonden uit Holland en Utrecht; *brief*, *brif* etc. tegenover *breef*, *breif* etc., waarbij de laatste vormen voorkomen in noordoostelijke oorkonden. In hoofdstuk 5 wordt uitgebreid ingegaan op het hoe en waarom van de methode en in hoofdstuk 6 op de keuze van het taalkundig materiaal. Vanaf pagina 160 is voor elk van de 101 opposities een door de computer getekend kaartje van de Nederlanden opgenomen, waarop in grijs tinten wordt aangegeven waar de vormen voorkomen. Bij *brief* <-> *breef* op pagina 171 bijvoorbeeld ziet men op de Veluwe de eerste lichte grijs tint (= *breef*) verschijnen, verder naar het oosten en noorden wordt het steeds donkerder, en in Noord-Oost-Groningen en Twente is het kaartje donkergrijs: daar komt *breef* met zijn varianten veelvuldig voor. In ieder kaartje staat een inzet van een kleiner kaartje, waarop eveneens in grijs tinten staat aangegeven hoe de spreiding over het Nederlandstalige gebied is van de oorkonden waarin dit woord voorkomt. Bij ieder kaartje worden de taalkundige aspecten van de betrokken oppositie kort besproken en worden spellingsvarianten en speciale gevallen vermeld. Dit gedeelte van het proefschrift heb ik ademloos kaartje voor kaartje bekeken en ik sla het nog regelmatig opnieuw open. Overigens: bij twee van deze kaartjes (*op I* en *vrijdag I*) was een fout gemaakt; verbeterde kaartjes zijn inmiddels in de boeken gestoken, maar is dat in uw exemplaar niet gebeurd, dan kunt u contact opnemen met m.rem@let.vu.nl.

Ongelokaliseerde documenten, waarvan liefst op grond van andere kenmerken en gegevens bekend is dat ze veertiende-eeuws zijn, kunnen nu aan de hand van deze locators gelokaliseerd worden: als er *breef* in voorkomt en niet *brief*, denken we al aan Noord-Groningen of Twente, en als met behulp van de computer het document op alle 101 locators wordt nagelopen, produceert de computer een kaartje waarop het document gelokaliseerd staat, opnieuw in grijs tinten. Om de betrouwbaarheid van de methode te verifiëren zijn eerst de gegevens van bepaalde oorkonden uit het Corpus verwijderd en is daarna geprobeerd om de computer aan de hand van de locators zo'n 'blinde' oorkonde te laten lokaliseren; in alle gevallen lokaliseerden die oorkonden

inderdaad op de plaats waar ze thuishoorden of zeer dicht daarbij. Ook is een aantal malen het materiaal van een hele stad verwijderd, waarop de 'blinde' oorkonden van die stad toch ongeveer in de juiste streek bleken te lokaliseren: het materiaal uit Brugge lokaliseert overduidelijk in Vlaanderen, dat uit Dordrecht in het zuidwesten van Holland. Hoofdstuk 7 gaat op deze spectaculaire resultaten in, ook weer met kaartjes.

De schriftcultuur van de klerken in de grafelijke kanselarij van Willem III is met de hierboven zeer kort weergegeven methode bekeken. Alle acht scribenten bleken in meerdere of mindere mate varianten uit uiteenliggende dialectgebieden te gebruiken, maar in ruimere zin konden zij wel geografisch geplaatst worden, opnieuw in fraaie kaartjes met grijstinten, in hoofdstuk 7. De taal van de kanselarij in haar geheel kon ook gelokaliseerd worden: het taalgebruik bleek westelijk georiënteerd te zijn en te lijken op Dordts, ruimer gezien kon het in het zuiden van Holland worden geplaatst, maar sommige scribenten vertoonden wel degelijk ook Vlaamse, Brabantse of Zeeuwse trekken. De schrijvers lijken in hun keus voor bepaalde vormen wel op elkaar, er is zeker sprake van een soort kanselarijtaal, vrijwel alle klerken gebruiken om maar een voorbeeld te noemen vanaf 1330 de weinig frequente Dordts-Zeeuwse variant *dortig* voor 'dertig'. Rem is echter van mening dat deze gemeenschappelijke kanselarijtaal nog niet echt bovenregionaal is, omdat het Dordts er weliswaar op lijkt, maar ook op de taal van andere plaatsen in het zuiden van Holland, zoals blijkt uit de 'blinde' lokalisering van de oorkonden uit Dordrecht. Verbanden tussen het Dordtse scriptorium en de grafelijke kanselarij (o.a. via Melis Stoke) zijn overigens duidelijk aanwezig.

In haar conclusie somt Rem een aantal belangwekkende zaken op die vervolgonderzoek behoeven. Zo moet in het Corpus veertiende-eeuws Middelnederlands nog meer materiaal uit Vlaanderen worden opgenomen voordat een atlas voor de klankontwikkelingen binnen het dertiende- en veertiende-eeuwse Middelnederlands ontwikkeld kan worden. Gelukkig heeft Margit Rem inmiddels de gelegenheid gekregen een deel van dit vervolgonderzoek in een postdocaanstelling zelf te doen.

Ook literaire teksten moeten eens aan de methode onderworpen worden, waarbij goed nagedacht moet worden over de invloed die de verschillende tekstlagen bij deze eigenlijk nooit originele teksten ongetwijfeld op de lokalisering hebben. Gezien het woordmateriaal moeten dan misschien ook meer of andere taalkundige opposities worden ingevoerd.

Het proefschrift van Margit Rem is een spannend en uiterst leesbaar verslag van een buitengewoon boeiend onderzoek. De wiskundige uiteenzettingen in hoofdstuk 5 gaan een niet- β ta misschien enigszins boven de pet, maar dat doet aan de helderheid van het betoog in het geheel niet af. De ontwikkelde methode voor het lokaliseren van veertiende-eeuwse documenten lijkt mij buitengewoon bruikbaar en kan de resultaten van de 'klassieke' methoden aanvullen, verrijken en verbeteren. Onverwachte horizons lijken zich ook te openen voor het onderzoek naar literaire documenten, al zal daarvoor zeker nog heel wat extra methodologische introspectie nodig zijn. Voor mijn lopend onderzoek naar de twaalf Middelnederlandse en Middelnederlandse versies van *Dboec van den houte* zal ik zeker ook de hulp van Margit Rem en Evert Wattel inroepen; ik hoop dat deze literaire teksten een bijdrage zullen leveren aan het verder uitbouwen en verdiepen van het formidabele nieuwe instrumentarium voor het onderzoek naar middel-eeuwse teksten dat Margit Rem in haar proefschrift heeft gepresenteerd.

Annelies Roeleveld

Ruusbroec: literatuur en mystiek in de veertiende eeuw / Geert Warnar. – Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genep, 2003. – 398 p.: ill.; 25 cm. isbn 90-253-6094-7 Prijs: €34,95

Op het oudste portret van Ruusbroec staat de mysticus twee keer afgebeeld. Aan de linkerkant krast hij in de afzondering van het woud op zijn wastafeltje de woorden neer die de Heilige Geest, die in de gedaante van een duif boven hem zweeft, hem inluistert. Rechtsonder bewerkt de auteur aan zijn schrijftafel zijn invallen tot een boek. In latere auteursportretten is de rechterkant steevast weggelaten. Enkel de door de Geest geïnspireerde mysticus blijft over, vroom onder een boom, badend in een stroom van goddelijk licht.

De constructie van het beeld van Ruusbroec als begenadigd mysticus die eenvoudigweg de goddelijke waarheid medieert, is een strategie die nog tijdens zijn leven werd opgezet binnen de muren van Groenendaal, het klooster dat gegroeid was uit de kluis in het Zoniënwoud waar Ruusbroec zich op vijftigjarige leeftijd had teruggetrokken. De strategie werd opgezet uit noodzaak. Gerson, een clericale scherpshijper die wantrouwig stond tegenover volkstalige geschriften over God, had kort na het verschijnen van de Latijnse vertaling van de *Geestelike Bru-*